

ЖИНОЯТЛАРНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШ

Маъруза: Ҳарбий жиноятларни квалификация қилиш

(15-мавзу) – 2 соат

Маърузачи: Б.Ж.Ахраров

1. МАЪРУЗА НАТИЖАЛАРИ:

Маърузанинг асосий мақсади Бўйсунуш ва ҳарбий шаънга риоя этиш тартибига қарши жиноятларни квалификация қилиш, ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятларни квалификация қилиш, ҳарбий мулкни сақлаш ёки ундан фойдаланиш тартибига қарши жиноятларни квалификация қилиш ҳамда ҳарбий мансабдорлик жиноятларини квалификация қилиш масалаларини талабаларга чуқур етказишдан иборат.

Маъруза натижасида талаба:

- ❖ маъруза юзасидан тегишли тушунча, билим, кўникма ва тажрибага эга бўлади;
- ❖ маъруза бўйича тегишли мисоллар ва масалалар устида ишлаш, ўз муносабатини билдириш, муайян жиноятнинг юридик таҳлили бўйича ўз фикрини баён эта олади;
- ❖ ўз жавобини асослаш, танқидий фикрлаш, оппонентни эшитиш кўникма ва қобилиятини шакллантиришга эришилади;
- ❖ тарқатма материалларни ўрганиш, ўз муносабатини билдириш кўникмасига эга бўлади.

2. ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР:

Ҳарбий жиноятлар — ҳарбий хизматчилар, шунингдек ҳарбий машқни ўташ даврида ҳарбий хизматга мажбур шахслар томонидан ҳарбий хизматни ўташнинг белгиланган тартибига қарши қилинган жиноятлар.

Бўйсунмаслик — буйруқни бажаришдан очикдан-очик бош тортиш, шунингдек, буйруқни бошқа тарзда қасддан бажармаслик.

Буйруқни бажармаслик — буйруқни эҳтиётсизлик орқасида бажармаслик кўп миқдорда зарар етказилиши ёки оғир оқибатларга сабаб бўлса.

Бошлиққа қаршилик кўрсатиш ёки уни хизмат вазифаларини бузишга мажбур қилиш — бошлиққа, шунингдек ҳарбий хизмат юзасидан ўзига юклатилган вазифаларни бажараётган бошқа шахсга қаршилик кўрсатиш ёки уни мазкур вазифаларни бузишга мажбур этиш.

Бошлиқни кўрқитиш — жанговар вазиятда бошлиқни ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш, бундай ҳаракат амалга оширилиши учун етарли асослар мавжуд бўлса.

Баданга шикаст етказиш — бошлиқни дўппослаш, унинг баданига енгил, ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш у ҳарбий хизмат юзасидан ўз вазифаларини бажарганлиги муносабати билан ёки бажараётган вақтда содир этилган бўлса.

Бўйсунувчининг ўз бошлиғини ёки бошлиқнинг ўзига бўйсунувчини ҳақорат қилиши — бўйсунувчининг ўз бошлиғини, шунингдек, бошлиқнинг ўзига бўйсунувчини ҳақорат қилиши шундай ҳаракатлар учун интизомий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса.

Бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш — мунтазам хўрлаш, азоб бериш, соғлиқнинг бузилишига сабаб бўлган баданга енгил шикаст етказиш ёки ўртача оғир шикаст етказиш, қонунга хилоф равишда озодликдан маҳрум қилиш.

Мародёрлик — яъни ҳалок бўлганларнинг ёки ярадорларнинг буюмларини жанговар вазиятда эгаллаш.

Ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш

— Муддатли ҳарбий хизмат ҳарбий хизматчисининг ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиши, шунингдек, ҳарбий қисмдан қисқа муддатга рухсат берилганда, бошқа хизматга тайинланганда ёки бошқа хизмат жойига ўтказилганда,

хизмат сафаридан, отпусказдан ёки даволаш муассасасидан узрли сабабларсиз бир кеча-кундуздан ортиқ, лекин ўн кеча-кундуздан кўп бўлмаган муддат давомида хизмат жойида ҳозир бўлмаслиги, шундай қилмишлар учун интизомий жазо чораси қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса.

— Муддатли ҳарбий хизмат ҳарбий хизматчиси, офицерлар таркибидан бўлган шахс ёки ҳарбий хизматни контракт (шартнома) бўйича ўтаётган ҳарбий хизматчининг қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиши, шунингдек узрли сабабларсиз белгиланган муддатдан ўн кеча-кундуздан ортиқ, лекин бир ойдан кўп бўлмаган муддат давомида хизмат жойига етиб келмаслиги

— Ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш, шунингдек, хизматга белгиланган муддатдан узрли сабабларсиз бир ойдан ортиқ вақт ичида етиб келмаслик ушбу модданинг иккинчи қисмида кўрсатилган шахслар томонидан содир этилган бўлса.

Дезертирлик — ҳарбий хизматдан бутунлай бўйин товлаш мақсадида ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш, шунингдек, шу мақсадда хизмат жойига етиб келмаслик.

Ҳалок бўлаётган ҳарбий кемани ташлаб кетиш — ҳалок бўлаётган ҳарбий кемани ўз хизмат вазифаларини охиригача бажармаган командир томонидан, шунингдек, командирнинг тегишли фармойиши бўлмасдан кема командаси таркибидаги шахс томонидан ташлаб кетилиши.

Ўзининг бирон аъзосини майиб қилиш йўли билан ёки бошқа усулда ҳарбий хизматдан бўйин товлаш — ўзининг бирон аъзосини майиб қилиш, яъни ҳарбий хизматчининг ўз баданига бирон шикаст етказиш йўли билан, шунингдек, ўзини ёлғондан касалликка солиб, ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки бошқача алдаш йўли билан ҳарбий хизмат вазифаларини бажаришдан бўйин товлаши ёки бу вазифаларни бажаришдан бош тортиши.

Қоровул хизматини ўташ қоидаларини бузиш — қоровул (соқчилик) хизмати устав қоидаларини қоровул таркибига кирган шахс томонидан зарарли оқибатлар келтириб чиқарадиган тарзда бузиш, башарти, мазкур қоровул бундай оқибатларнинг олдини олиш учун тайинланган бўлса.

Ички хизматни ўташ ёки гарнизонда патруллик қилиш қоидаларини бузиш — ички хизмат устави қоидаларини, шунингдек, гарнизонда патруллик қилиш қоидаларини зарарли оқибатлар келтириб чиқарадиган тарзда бузиш, тегишли хизмат бундай оқибатларнинг олдини олиш учун тайинланган бўлса.

Жанговар навбатчиликни ўташ қоидаларини бузиш — жанговар навбатчиликни ўташ (жанговар хизмат) қоидаларини бузиш қўриқланаётган объектларга зарар етказилишига ёки жанговар топшириқ бажарилмай қолишига сабаб бўлса.

Чегара хизматини ўташ қоидаларини бузиш — чегарачилар наряди таркибида бўлган шахснинг чегара хизматини ўташ қоидаларини бузиши чегаранинг дахлсизлигига зарар етказиши мумкин бўлса.

Ҳарбий мулкни беҳуда сарфлаш, йўқотиш ёки ишдан чиқариш:

— Ҳарбий мулкни беҳуда сарфлаш, яъни муддатли ҳарбий хизмат ҳарбий хизматчисининг шахсан ўзи фойдаланиши учун берилган ҳарбий аслаҳа-анжомларни сотиши, фойдаланиш учун бировга бериши ёки гаровга қўйиши

— Хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган қурол, ўқ-дори, ҳаракат қилиш воситалари, техника таъминоти буюмларини сақлаш қоидаларини бузиш натижасида уларни йўқотиш ёки ишдан чиқариш.

Ҳарбий мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш — қурол, ўқ-дори, ҳаракат қилиш воситалари, ҳарбий техника ёки бошқа ҳарбий мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш.

Атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган қурол-яроғ, шунингдек модда ва буюмлар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш — атрофдагилар учун катта

хавф манбаи бўлган қурол-яроғ, шунингдек, ўқ-дори, портловчи, радиоактив ёки бошқа модда ва буюмлар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш баданга ўртача оғир шикаст етказилишига сабаб бўлса.

Машиналарни бошқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш — жанговар, махсус ёки транспорт машиналарини бошқариш ёхуд улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига сабаб бўлса.

Учиш ёки учишга тайёргарлик кўриш қоидаларини бузиш — учиш ёки учишга тайёргарлик кўриш қоидаларини, шунингдек, учиш аппаратларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш ҳалокат юз беришига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса.

Кемани бошқариш қоидаларини бузиш — кемани бошқариш қоидаларини бузиш кеманинг ҳалокатга учрашига ёки унга жиддий шикаст етказилишига, одамлар ҳалок бўлишига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса.

Ҳокимиятни сунистеъмол қилиш, ҳокимият ваколатидан ташқарига чиқиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги — бошлиқ ёки бошқа мансабдор шахснинг ўз ҳокимият ёки хизмат мавқеини сунистеъмол қилиши, ҳокимият ёки хизмат ваколати доирасидан четга чиқиши, шунингдек, ҳокимият ҳаракатсизлиги Қуролли Кучларнинг манфаатларига, ҳарбий хизматчи ёки бошқа фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлса.

Хизматга совуққонлик билан қараш — бошлиқ ёки бошқа мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифаларига нисбатан пала-партиш ёки виждонсизларча муносабатда бўлиши туфайли бу вазифаларни бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги кўп миқдорда зарар етказилишига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса.

3. МАВЗУ БЎЙИЧА ДАРС ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ:

❖ маърузани ўтиш жараёнида технологик харитада кўрсатилган ахборот-коммуникатив ва замонавий педагогик технологиялардан фойдаланилиши назарда тутилади;

❖ маъруза мавзусининг долзарблиги, ўрганилганлик даражаси, бу соҳада амалга оширилаётган ислохотлар мазмуни ҳақида тушунча берилади;

❖ мавзуга оид миллий ва халқаро норматив ҳужжатлар билан таништирилади ва таҳлил қилинади;

❖ режа асосида слайдлар ёрдамида мавзуаги асосий ҳолатлар тушунтирилади;
❖ мунозарали (назарий) саволлар ўртага ташланади ва уларга баҳо берилади;
❖ муаммоли масалалар тарқатилади ва уларнинг ечими эшитилади;
❖ зарурият туғилганда, масала ва саволлар уйга топшириқ сифатида берилади;
❖ асосий тушунчалар, савол-жавоблар умумлаштирилиб, маърузага якун ясалади.

Маъруза жараёнида талабалар мунозараси ўқитувчининг раҳбарлигида маърузанинг қуйида кўрсатилган кўринишларида олиб борилиши мумкин: кириш маъруза, шарҳловчи маъруза, маъруза ахборот, муаммоли маъруза, визуал маъруза ва ҳк.

Маърузалар тегишли мавзулар юзасидан гиперслайдларни талабаларга намойиш этиш орқали ўтилади. Дарс жараёнида компьютер ва мультимедиали қурилмалар: ноутбук, проектор каби дидактик воситалардан фойдаланилади.

Ушбу мавзу билан танишиш талабада экология соҳасидаги жиноятларни квалификация қилишнинг асосий қоидаларини ўзлаштиришга ёрдам беради.

4. МАЪРУЗАНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ:

Бўйсунмаслик (ЖК 279-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида ўрнатилган бўйсунуш тартиби жиноятнинг **асосий бевосита объекти** ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объект** бўлиб эса, инсонлар ҳаёти ва саломатлигининг хавфсизлиги, ўзгалар мол-мулкининг

сақланишини таъминловчи жамоат муносабатлари хизмат қилади (ЖК 279-моддаси 2-қисми).

Объектив томондан бўйсунмаслик, буйруқни бажаришдан очикдан-очик бош тортиш демакдир, бу эса, буйруқни қасддан бажармаслик билан баробар.

ЖК 279-моддасида белгиланган жиноят **субъектив томондан** тўғри қасд билан содир этилади.

Фақатгина 18 ёшга тўлган ҳарбий хизматчи ёки ҳарбий йиғинларга чақирилган ҳарбий хизматга мажбур, буйруқ берган командирга (бошлиққа) бўйсунувчи шахсларгина жиноят **субъекти** бўлишлари мумкин.

ЖК 279-моддаси 2-қисмида бўйсунмаслик қуйидагича тавсифланади:

- а) бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган;
- б) оғир оқибатларга олиб келган.

ЖК 279-моддаси 3-қисмида жанговар вазиятда содир этилган бўйсунмаслик жинояти учун жавобгарлик назарда тутилган.

Буйруқни бажармаслик (ЖК 280-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида ўрнатилган бўйсунуш тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлар жиноятнинг **асосий бевосита объекти** бўлиб хизмат қилади. Инсонлар ҳаёти, саломатлиги, ўзгалар мол-мулки хавфсизлигини таъминловчи муносабатлар **қўшимча бевосита объект** бўлиб хизмат қилади.

Объектив томондан ЖК 280-моддасида белгиланган жиноят оқибатида кўп миқдорда зарар ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган буйруқни бажармасликда намоён бўлади.

Буйруқни бажармаслик жинояти **субъектив томондан** эҳтиётсизлик ёки хизматга совуққонлик билан ёндашиш натижасида содир этилади.

Ҳар қандай 18 ёшга тўлган ҳарбий хизматчи ёки ҳарбий йиғинларга чақирилган ҳарбий хизматга мажбур бўлган шахс буйруқни бажармаслик жиноятининг **субъекти** бўлиши мумкин.

ЖК 280-моддаси 2-қисмида жанговар вазиятда буйруқни бажармаслик учун жавобгарлик белгилаб қўйилган.

Бошлиққа қаршилик кўрсатиш ёки уни хизмат вазифаларини бузишга мажбур қилиш (ЖК 281-моддаси)

Ўрнатилган бўйсунуш тартибларини, айнан, командир (бошлиқлар)нинг нормал хизмат фаолиятини, яккабошчилик принципи ва уларга юклатилган хизмат вазифаларини бажараётган ҳарбий хизматчилар обрўсини таъминловчи ижтимоий муносабатлар жиноятнинг **асосий бевосита объекти** ҳисобланади.

Бу жиноятда, бошлиқ, унвони бўйича юқори бўлган ҳарбий хизматчи ёки унга ҳарбий хизмат бўйича юклатилган вазифаларни бажараётган бошқа шахс — **жабрланувчи** ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят бошлиққа, шунингдек, ҳарбий хизмат бўйича ўзига юклатилган вазифани бажараётган бошқа шахсга қаршилик кўрсатиш ёки уни ушбу вазифаларни бузишга мажбур этиш кўринишида намоён бўлади.

Субъектив томондан ЖК 281-моддасида назарда тутилган жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади.

Ҳар қандай ҳарбий хизматчи, жумладан, жабрланувчига бўйсунмайдиган ҳарбий хизматчи ҳам жиноятнинг **субъекти** бўлиши мумкин.

ЖК 281-моддаси 2-қисмида қуйидаги ҳолатларда бошлиққа қаршилик кўрсатиш ёки уни хизмат вазифаларни бузишга мажбур қилиш учун жавобгарлик белгилаб қўйилган:

- а) бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган;

- б) курул ишлатиб содир этилган;
- в) оғир оқибатларга сабаб бўлган.

ЖК 281-моддаси 3-қисмида жанговар вазиятда содир этилган бошлиққа қаршилик кўрсатиш ёки уни ўз хизмат вазифаларини бажармасликка мажбур қилиш жинояти учун жавобгарлик белгилаб қўйилган.

Бошлиқни қўрқитиш (ЖК 282-моддаси)

Бошлиқнинг ҳаёти, соғлиғи, жисмоний дахлсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар – мазкур жиноятнинг **бевосита объекти** бўлиб хизмат қилади.

Ушбу жиноятда унвони бўйича юқори турувчи бошлиқ **жабрланувчи** ҳисобланади.

ЖК 282-моддасида кўрсатилган жиноят **объектив томондан**, жанговар вазиятда бошлиқни ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитишда, бундай ҳаракат амалга оширилиши учун етарли асослар мавжуд бўлган тақдирда содир этилишида намоён бўлади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади.

Жиноятнинг **субъекти** – унвони ёки лавозими бўйича бўйсунувчи вазиятида бўлган ҳарбий хизматчидир.

Баданга шикаст етказиш (ЖК 283-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** бошлиқнинг соғлиғи, жисмоний дахлсизлиги, унинг обрўйини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлардир.

ЖК 283-моддаси 1-қисмида назарда тутилган **жиноятнинг объектив томони** ҳарбий хизмат юзасидан ўз вазифаларини бажарганлиги муносабати билан ёки бажараётган вақтда бошлиқни дўппослаш, унинг баданига енгил ёки ўрта оғир шикаст етказишда ифодаланади.

Субъектив томондан қилмиш **тўғри қасд** билан содир қилинади.

Жиноятнинг **мотиви** бошлиқнинг хизмат фаолиятидан норозилик ёки ундан хизмат фаолияти билан боғлиқ ўч олиш ҳисобланади.

Жиноятнинг **субъекти** хизмат вазифаси ёки ҳарбий унвонига кўра бошлиққа доимий ёки вақтинча бўйсунётган ҳарбий хизматчи ҳисобланади.

ЖК 283-моддаси 2-қисмида:

- 1) баданга оғир шикаст етказиш
- 2) шунингдек, ушбу модданинг 1-қисмида назарда тутилган ҳаракатлар:
 - а) бир гуруҳ шахслар томонидан;
 - б) курул ишлатиб содир этилганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

Ушбу модданинг биринчи ёки иккинчи қисмида назарда тутилган ҳаракатлар жанговар вазиятда содир этилган бўлса., **ЖК 283-моддаси 3-қисми** билан квалификация қилинади.

Бўйсунувчининг ўз бошлиғини ёки бошлиқнинг ўзига бўйсунувчини ҳақорат қилиши (ЖК 284-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти – бошлиқ ва бўйсунувчининг шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилишни таъминловчи ижтимоий муносабатлар.

Бошлиқ ёки унга бўйсунувчи ушбу жиноятнинг **жабрланувчиси** ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят бўйсунувчининг ўз бошлиғини ёки бошлиқнинг ўзига бўйсунувчини шундай ҳаракатлар учун интизомий жазо қўлланганидан кейин ҳақорат-лашидир.

Субъектив томондан жиноят, **тўғри қасд** билан содир этилади.

Жиноятнинг **субъекти** хизмат ёки ҳарбий унвони бўйича бошлиқ ёки бўйсунувчи бўлиши мумкин.

Бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар

Ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш (ЖК 285-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** – ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид қоидаларни тартибга солувчи умумҳарбий уставлар талабларига риоя этилишини таъминловчи ижтимоий муносабатлар. **Қўшимча бевосита объект** – ҳарбий хизматчининг соғлиғи, жисмоний дахлсизлиги, унинг шаъни, кадр-қимматини ҳурмат қилишни таъминловчи ижтимоий муносабатлар.

Айбдорга нисбатан бошлиқ бўлмаган ёки унга бўйсунмайдиган ҳарбий хизматчигина ушбу жиноятда **жабрланувчи** бўлиши мумкин. Қоида тариқасида, бу муддатли ҳарбий хизматчилар бўлади.

ЖК 285-моддасида назарда тутилган жиноят **объектив томондан** бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш, яъни мунтазам ҳўрлаш, азоб бериш, соғлиқнинг бузилишига сабаб бўлган баданга енгил шикаст етказиш ёки ўртача оғир шикаст етказиш, қонунга ҳилоф равишда озодликдан маҳрум қилишдан иборат.

Субъектив томонидан жиноят **тўғри қасд** билан амалга оширилади.

Кўриб чиқиладиган жиноятнинг **мотиви** ҳар хил бўлиши мумкин. Кўпинча, бу безорилик ниятлари, унда айбланувчи ўзининг ҳаёлий устунлигини жабрланувчи устидан ўрнатишга қаратилган, унинг кадр-қимматини таҳқирлаш, ўзининг ўрнига ишларни бажаришга, камситадиган хизматларни кўрсатишга мажбур қилиш ҳаракатларини амалга оширади. Ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларининг бузилиши миллатчилик ва диний қарама-қаршилик асосида бўлиши мумкин, унда жабрланувчининг унинг миллий ёки диний ҳиссиётларини англаган ҳолда камситиш ҳаракатлари амалга оширилади.

Агарда жабрланувчи билан бўйсунуш муносабатлари бўлмаса ҳар қандай ҳарбий хизматчи **субъект** бўлиши мумкин.

ЖК 285-моддаси 2-қисмида қуйидаги ҳолатларда бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш жинояти учун жавобгарлик назарда тутилган:

- а) бир гуруҳ шахслар томонидан амалга оширилса;
- б) қурол ишлатиб содир этилса;
- в) баданга оғир шикаст етказилишига сабаб бўлса..

ЖК 285-моддаси 3-қисмида бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш одам ўлишига сабаб бўлган ҳолатлар учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК 285-моддаси 4-қисмига асосан, агарда жиноятнинг амалга оширилиши натижасида қуйидагилар келиб чиқса, жавобгарликка тортилади:

- а) одамларнинг ўлимига;
- б) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса..

Мародёрлик (ЖК 286-моддаси)

Мародёрликнинг **бевосита объекти** Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг ахлоқий меъёрлари ҳисобланади.

Бу жиноятнинг **предмети** яраланган ёки вафот этган шахсларнинг мулки ҳисобланади.

Объектив томондан мародёрлик ҳалок бўлган ёки ярадорларнинг буюмларини жанговар вазиятда эгаллашда ифодаланади.

Ушбу жиноят **субъектив томондан** тўғри қасд билан содир этилади.

Мародёрликнинг **субъекти** фақат ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин. Фуқаролар бундай вазиятларда «умумий» жиноятлар учун жавобгарликка тортилади.

Ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш (ЖК 287-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** Куролли Кучларда ҳарбий хизматни ўташнинг қонунчилиқда ўрнатилган тартибларини регламентлаштирувчи, ҳар бир ҳарбий хизматчи белгиланган жойда хизматни ўташи ва ҳарбий хизмат давом этаётган вақт давомида хизмат мажбуриятларини тўла ҳажмда бажариши лозимлигидан таркиб топган ижтимоий муносабатлардан иборат.

ЖК 287-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** муддатли ҳарбий хизмат ҳарбий хизматчисининг ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалиқ билан ташлаб кетиши, шунингдек, ҳарбий қисмдан қисқа муддатга рухсат берилганда, бошқа хизматга тайинланганда ёки бошқа хизмат жойига ўтказилганда, хизмат сафаридан, отпускadan ёки даволаш муассасасидан узрли сабабларсиз бир кеча-кундуздан ортиқ, лекин ўн кеча-кундуздан кўп бўлмаган муддат давомида хизмат жойида ҳозир бўлмаслигида ифодаланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида содир этилади.

ЖК 287-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят **субъекти** бўлиб қонуннинг нормаларига мувофиқ муддатли ҳарбий хизматдаги ҳарбий хизматчилар, яъни аскарлар, матрослар, сержантлар ва муддатли хизмат старшиналари ҳисобланадилар.

ЖК 287-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** муддатли ҳарбий хизмат ҳарбий хизматчиси, офицерлар таркибидан бўлган шахс ёки ҳарбий хизматни контракт (шартнома) бўйича ўтаётган ҳарбий хизматчининг қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалиқ билан ташлаб кетиши, шунингдек, узрли сабабларсиз белгиланган муддатдан ўн кеча-кундуздан ортиқ, лекин бир ойдан кўп бўлмаган муддат давомида хизмат жойига етиб келмаслигидан иборатдир.

ЖК 287-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноят **субъекти** муддатли ҳарбий хизмат ҳарбий хизматчиси, офицерлар таркибига кирувчи ҳарбий хизматчилар, контракт бўйича ҳарбий хизматни ўтаётган ҳарбий хизматчилар бўлишлари мумкин.

ЖК 287-моддаси 2-қисмида кўрсатилган субъектлар: муддатли ҳарбий хизмат ҳарбий хизматчилари томонидан, офицерлар таркибига кирувчи ҳарбий хизматчилар томонидан, прапоршиқлар, мичманлар, контракт бўйича ҳарбий хизмат ўтаётган ҳарбий хизматчилар томонидан содир этилган қисмни ёки хизмат жойини ўзбошимчалиқ билан ташлаб кетиш ҳамда узрли сабабларсиз бир ойдан ортиқ муддат хизматга келмаслик учун **ЖК 287-моддаси 3-қисмида** тегишли жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК 287-моддаси 4-қисми жанговар вазиятда содир этилган қисмни ёки хизмат жойини ўзбошимчалиқ билан ташлаб кетганлиги учун, давомийлигидан қатъи назар жавобгарликни назарда тутди.

Дезертирлик (ЖК 288-моддаси)

Ушбу жиноятнинг **бевосита объекти** ҳарбий хизмат ўташнинг ўрнатилган тартиби ҳисобланади.

Дезертирликнинг **объектив томони** ҳарбий хизматдан бутунлай бўйин товлаш мақсадида ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалиқ билан ташлаб кетиш, шунингдек, шу мақсадда хизмат жойига етиб келмасликда ифодаланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади.

ЖК 288-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят **субъекти** муддатли хизматдаги оддий ҳарбий хизматчилар, яъни аскарлар, матрослар, сержантлар ва муддатли хизмат старшиналари ҳисобланадилар.

ЖК 288-моддаси 2-қисмида офицерлар таркибидан бўлган шахслар, контракт (шартнома) бўйича хизмат ўтаётган ҳарбий хизматчи томонидан содир этилган дезертирлик учун жавобгарлик белгиланган.

Ҳалок бўлаётган ҳарбий кемани ташлаб кетиш (ЖК 289-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** ҳалокат ёки аварияларда, ҳарбий кема «ҳалокатида» ҳарбий муносабатларнинг ўрнатилган тартиби ҳисобланади.

Жиноят **объектив томондан** ҳалок бўлаётган ҳарбий кемани ўз хизмат вазифаларини охиригача бажармаган командир томонидан, шунингдек, командирнинг тегишли фармойиши бўлмасдан кема командаси таркибидаги шахс томонидан ташлаб кетилишида ифодаланади.

Субъектив томондан ҳалок бўлаётган ҳарбий кемани тарк этиш **тўғри қасддан** содир этилади.

Жиноят **субъекти** – командир ёки ҳарбий кема командаси аъзоси. Ҳарбий кема командаси ҳарбий хизматчилардан шаклланади, аммо унинг таркибига ўқув йиғинлари ўтаётган даврдаги ҳарбий мажбурлар ҳам киришлари мумкин.

ЖК 289-моддаси 2-қисмида жанговар ҳолатда содир этилган ҳарбий кемани ташлаб кетганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

Ўзининг бирон аъзосини майиб қилиш йўли билан ёки бошқа усулда ҳарбий хизматдан бўйин товлаш (ЖК 290-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** ҳарбий хизмат ўташнинг ўрнатилган тартибларини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

ЖК 290-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** ўзининг бирон аъзосини майиб қилиш, яъни ҳарбий хизматчининг ўз баданига бирон шикаст етказиш йўли билан, шунингдек, ўзини ёлғондан касалликка солиб, ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки бошқача алдаш йўли билан ҳарбий хизмат вазифаларини бажаришдан бўйин товлаш ёки бу вазифаларни бажаришдан бош тортиш билан бўйин товлашда ифодаланади.

Жиноят **субъектив томондан тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор ҳарбий хизматдан қонунга ҳилоф равишда озод этилишга етишмоқчилигини англайди ва шуни истайди. Жиноят **мақсади** – ҳарбий хизмат вазифаларини ўташдан бўйин товлаш.

Жиноят **субъекти** ҳарбий хизматда турган шахс ҳисобланади.

ЖК 290-моддаси 2-қисмида жанговар вазиятда содир этилган ҳарбий хизматни ўташдан бўйин товлаш учун оширилган жавобгарлик назарда тутилган.

Қоровул хизматини ўташ қоидаларини бузиш (ЖК 291-моддаси)

Ушбу жиноятнинг **асосий бевосита объекти** умумий тартибда ҳарбий хизматни ўташнинг таркибий қисми каби қоровул хизматини ўташнинг ўрнатилган тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлардан иборатдир.

Қоровул хизматини ўташ қоидаларини бузишнинг **қўшимча бевосита объекти** деб, қоровулга қўриқлашга топширилаётган маълум объектларнинг хавфсизлиги, жамият хавфсизлиги ва тартибларини (масалан, гаупвахтада сақланаётган шахсларни қўриқлашни) тушуниш лозим.

Жиноятнинг **объектив томони** зарарли оқибатлар келиб чиқиши олдини олиш учун тайинланган қоровул таркибига кирган шахс томонидан қоровул (соқчилик) хизматини ўташнинг низом қоидаларини бузиши натижасида зарарли оқибатлар келиб чиқишида ифодаланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида содир этилиши мумкин.

ЖК 291-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти**, фақат қоровул ёки соқчилик (қоровул бошлиғи, разводчи, қўриқчи, қоровул ва бошқалар) таркибидаги шахслар бўлишлари мумкин.

ЖК 291-моддаси 2-қисмида қуйидаги оқибатларга олиб келган қоровуллик хизматини ўташ қоидаларининг бузилиши учун жавобгарлик назарда тутилган:

- а) баданга оғир шикаст етказилиши;
- б) одам ўлиши;
- в) бошқа оғир оқибатлар.

ЖК 291-моддаси 3-қисмида жанговар вазиятда содир этилган қоровул хизматини ўташ қоидаларининг бузилиши учун жавобгарлик назарда тутилган.

Ички хизматни ўташ ёки гарнизонда патруллик қилиш қоидаларини бузиш (ЖК 292-моддаси)

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** – Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ички хизмат Устави билан ўрнатилган ички хизмат ўташнинг ва гарнизонда патруллик қилишнинг тартибларини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир. Шу муносабат билан кўриб чиқиладиган жиноятнинг **қўшимча бевосита объекти** жамоат тартибини, ҳарбий мулкнинг сақланишини ва ҳ.к.ни таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

ЖК 292-моддасида назарда тутилган жиноят **объектив томондан** ички хизмат устави қоидаларини, шунингдек, гарнизонда патруллик қилиш қоидаларини зарарли оқибатлар келтириб чиқарадиган тарзда бузишда ифодаланади.

ЖК 292-моддасида назарда тутилган жиноят **субъектив томондан тўғри ва эгри қасд** билан содир этилади, аммо айбдорнинг қилмиши оқибатларига муносабати **эҳтиётсизликдан** ҳам бўлиши мумкин.

Кўриб чиқиладиган жиноятнинг **субъекти** қисмнинг суткалик наряд таркибига кирувчи ёки патрул наряди таркибига кирувчи ҳарбий хизматчи ҳисобланади.

Жанговар навбатчиликни ўташ қоидаларини бузиш (ЖК 293-моддаси)

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** – Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ички хизмат Устави билан ва ҳар бир қўшин учун қўлланадиган қўмондонлик меъёрий ҳужжатлари билан ўрнатилган жанговар навбатчиликни ўташ тартибларини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир. Ушбу жиноятнинг **қўшимча бевосита объекти** Ўзбекистон Республикаси хавфсизлигини, чегаралари дахлсизлигини, суверенитетини ва манфаатларини ҳамда одамлар ҳаёти, соғлиғи ва ҳ.к.ларни таъминловчи ижтимоий муносабатлар бўлиши мумкин.

ЖК 293-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** қўриқланаётган объектга зарар етказувчи ёки жанговар вазифанинг бажарилмай қолишига олиб келувчи жанговар навбатчиликни (жанговар хизматни) ўташ қоидаларини бузишда ифодаланади.

ЖК 293-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **субъектив томони** жанговар навбатчилик ўташ қоидалари бузилишига нисбатан тўғри ёки эгри қасднинг мавжудлиги билан тавсифланади, йўл қўйилган қоида бузишлар оқибатларига нисбатан айб эҳтиётсизлик шаклида ифодаланади.

Жиноятнинг **субъекти** навбатчи кучлар таркибидаги ҳарбий хизматчи бўлади.

Чегара хизматини ўташ қоидаларини бузиш (ЖК 294-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** ўрнатилган чегара хизматини ўташ тартибларини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

Жиноятнинг **объектив томони** чегаранинг дахлсизлигига зарар етказиши мумкин бўлган, чегара наряди таркибига кирадиган шахс томонидан чегара хизматини ўташ тартибларининг бузилишида ифодаланади.

ЖК 294-моддасида назарда тутилган жиноят субъектив томондан **тўғри ёки эгри қасд** билан содир этилади, йўл қўйилган қоида бузишлар оқибатларига нисбатан айб эҳтиётсизлик шаклида ифодаланади. **Мотив** ва **мақсад** ҳар хил бўлиши мумкин, аммо жиноятни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жиноятнинг **субъекти** фақат чегара наряди таркибига кирган ёки чегара хизматида бошқа вазифаларни бажарадиган ҳарбий хизматчи, шунингдек, чегара қўшинларини Ўзбекистон Республикаси давлат чегараларини қўриқлаш бўйича хизмат вазифаларини ўрнатилган тегишли меъёрий ҳужжатлар билан бажараётган ҳар қандай ҳарбий хизматчиси бўлиши мумкин.

ЖК 294-моддаси 2-қисмида қуйидаги ҳолатларда чегара хизматини ўташ қоидаларини бузиш учун жавобгарлик назарда тутилган:

- а) қонунга ҳилоф равишда чегарадан ўтиш;
- б) бошқа оғир оқибатларга олиб келувчи қилмиш.

Ҳарбий мулкни беҳуда сарфлаш, йўқотиш ёки ишдан чиқариш (ЖК 295-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** ҳарбий низомлар, йўриқномалар, буйруқлар билан ўрнатилган ҳарбий мулкдан фойдаланиш ва сақлаш тартибларига риоя этилишини таъминлаш соҳасидаги ижтимоий муносабатлардир.

Қўриб чиқилаётган жиноят **предмети**га ҳарбий хизматчига шахсий фойдаланиши учун берилган ҳарбий аслаҳа-анжомлар (**ЖК 295-моддаси 1-қисми**) ҳамда унга хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган қурол, ўқ-дорилар, ҳаракат қилиш воситалари, техника таъминоти буюмлари (**ЖК 295-моддаси 2-қисми**) киради.

ЖК 295-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** ҳарбий мулкни беҳуда сарфлаш, яъни муддатли ҳарбий хизмат ҳарбий хизматчисининг шахсан ўзи фойдаланиши учун берилган ҳарбий аслаҳа-анжомларни сотиши, фойдаланиш учун бировга бериши ёки гаровга қўйишидан иборат.

ЖК 295-моддаси 1-қисми бўйича жиноят **субъектив томондан тўғри қасд** шаклида содир этилади.

Ушбу жиноятнинг **субъекти** фақат муддатли ҳарбий хизмат ҳарбий хизматчиси бўлади.

ЖК 295-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган қурол, ўқ-дорилар, ҳаракатланувчи воситалар, уларни эҳтиётлаш қоидаларининг бузилиши оқибатида техник таъминот предметларини ифодалайди.

ЖК 295-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **субъектив томони қасддан** ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Ушбу жиноятнинг **субъекти** қурол, ўқ-дорилар, ҳаракат қилиш воситалари, техника таъминоти буюмлари хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган ҳарбий хизматчи бўлади.

ЖК 295-моддаси 3-қисмида хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган қурол, ўқ-дорилар, ҳаракат қилиш воситалари, техника таъминоти буюмларини беҳуда сарфлаш, йўқотиш ёки ишдан чиқариш уларни эҳтиёт қилиш қоидаларининг бузилиши оқибатида жанговар ҳолатда содир этилган жавобгарлик назарда тутилган.

Ҳарбий мулкни nobуд қилиш ёки унга шикаст етказиш (ЖК 296-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида ўрнатилган ҳарбий мулкни сақлаш қоидалари бўлади.

Жиноятнинг **предмети** ҳар қандай жанговар мулк бўлиши мумкин: қурол, ўқ-дорилар, ҳаракат қилиш воситалари, ҳарбий техника ва бошқа ҳарбий мулклар.

Жиноят **объектив томондан** қурол, ўқ-дорилар, ҳаракат қилиш воситалари, ҳарбий техника ва бошқа ҳарбий мулкни nobуд қилиш ёки унга шикаст етказишда ифодаланади.

ЖК 296-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **субъектив томони тўғри ёки эгри қасд** билан содир этилади. Бунда мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш мақсади қўйилади ва онгли равишда бундай оқибатларга йўл қўйиб берилади.

Кўриб чиқиладиган жиноятнинг **субъекти** ҳар қандай ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

ЖК 296-моддаси 2-қисмида ҳарбий мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш оғир оқибатларга олиб келгандагина жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК 296-моддаси 3-қисмида жанговар ҳолатда содир этилган ҳарбий мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш учун жавобгарлик назарда тутилган.

**Атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган
қурол-яроғ, шунингдек, модда ва буюмлар билан
муомалада бўлиш қоидаларини бузиш
(ЖК 297-моддаси)**

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган қурол ва бошқа буюмлар билан муомала қилишнинг қонун билан ўрнатилган тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир. **Қўшимча бевосита объект** – фуқаролар соғлиғи, ҳаёти дахлсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

Жиноятнинг **предмети** атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган қуроллар, ўқ-дорилар, портловчи, радиоактив ва бошқа моддалар, буюмлар ҳисобланади.

ЖК 297-моддасида назарда тутилган жиноят **объектив томондан** атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган, ўртача ёки оғир тан жароҳатларини келтириб чиқарувчи қурол билан ҳамда ўқ-дори, портловчи, радиоактив ёки бошқа моддалар ва буюмлар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузишда ифодаланади.

Субъектив томондан қурол билан ва бошқа моддалар, предметлар билан муомала қилиш қоидаларини бузиш **қасддан** ҳам, **эҳтиётсизликдан** ҳам содир этилади.

ЖК 297-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** атрофдагилар учун катта хавф туғдирадиган қурол, моддалар ва предметлардан ўз хизмат фаолияти бўйича фойдаланувчи ёки уларни сақлашни, ташишни ёки етказиб беришни таъминловчи ёки улар ёнига киришга ва улар билан муомала қоидаларини бузадиган ҳарбий хизматчи бўлади.

ЖК 297-моддаси 2-қисмида қуйидагиларга олиб келган, атрофдагилар учун катта хавф туғдирадиган қуроллар ҳамда моддалар ва предметлар билан муомала қилиш қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик назарда тутилган:

- а) икки ёки ундан ортиқ шахснинг баданига ўртача оғир шикаст етказилишига;
- б) оғир шикаст етказилишига;
- в) одам ўлишига.

ЖК 297-моддаси 3-қисмида қуйидагиларга олиб келган ўша қилмишлар учун жавобгарлик назарда тутилган:

- а) одамлар ўлимига;
- б) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса..

**Машиналарни бошқариш ва улардан
фойдаланиш қоидаларини бузиш
(ЖК 298-моддаси)**

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** қонун томонидан ўрнатилган жанговар техникани, махсус ва транспорт машиналарини бошқариш ва фойдаланиш тартибларини таъминловчи ижтимоий муносабатлардан иборат. **Қўшимча бевосита объект** – одамларнинг ҳаёти ва саломатлиги.

Жиноятнинг **предмети** – жанговар, махсус ва транспорт машиналари. Бундай машиналар дейилганда, ҳар қандай автоном двигателга эга бўлган ва одам бошқарадиган

курукликда ғилдиракда ёки гусеницада ўзи ҳаракатланадиган ҳарбий-транспорт воситаси тушунилади.

Жинойят **объектив томондан** баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етишига олиб келган жанговар, махсус ва транспорт машинасини бошқариш ва улардан фойдаланиш қоидаларини бузишда ифодаланади.

Кўриб чиқиладиган жиноят **субъектив томондан қасддан** ёки **эҳтиётсизлик** бўйича содир этилади.

Жиноятнинг **субъекти** жанговар, махсус ёки транспорт машинасидан фойдаланиш учун масъул бўлган ёки уни бевосита бошқарадиган ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

ЖК 298-моддаси 2-қисмида:

а) икки ёки ундан ортиқ шахснинг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига;

б) одам ўлишига сабаб бўлган машиналарни бошқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш учун жавобгарлик кўзда тутилган.

ЖК 298-моддаси 2-қисми «а» банди мазкур модданинг биринчи қисмидаги кўрсатилган тегишли аломатлардан ягона фарқи шуки, улар икки ёки ундан ортиқ шахсга етказилган бўлади, қолган жиҳатдан эса улар айнан ўхшаш бўлиб, қўшимча таҳлилни талаб этмайди.

Ҳарбий машинани бошқариш қоидаларини бузишни ҳамда ушбу ҳодисанинг натижасида ҳаёти хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга ёрдам кўрсатмасликни биргаликда содир этган шахснинг ҳаракатларини **ЖК 298-моддаси** билан биргаликда ЖК 117-моддасининг тегишли қисми бўйича квалификация қилиниши лозим².

Агар айбдор шахс томонидан бошқариш қоидалари бузилмаган бўлса., лекин жабрланувчининг ҳаёти хавф остида қолдирилган бўлса. ва воқеа жойидан кетган бўлса. ёки воқеа жойидаги бошқа шахслар ҳаёти хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган жабрланган шахсга ёрдам кўрсатади, деган фикрда жабрланувчига ёрдам кўрсатмаган бўлса., унинг ҳаракатлари ЖК 117-моддаси бўйича квалификация қилиниши лозим.

Агар жабрланувчига машинани бошқариш қоидаларини бузиш оқибатида ҳаёт учун хавфли бўлмаган енгил тан жароҳатлари етказилган бўлса. ёки унинг ўлими бевосита воқеа пайтида юз бергани очиқ-ойдин бўлса. ёки айбдор шахснинг жабрланувчига ёрдам кўрсатиши мажбурий бўлса.-да, унинг ўз ҳаёти ёки соғлиғи учун очиқ хавф юзага келган бўлса., яъни унинг ёрдам кўрсатиш имконияти бўлмаса, шахс ЖК 117-моддаси бўйича жавобгарликдан озод этилади¹.

ЖК 298-моддаси 3-қисмида:

а) одамлар ўлимига;

б) бошқача оғир оқибатларга сабаб бўлган қилмишлар учун жавобгарлик кўзда тутилган.

«**Бошқа оқибатлар**»га анча миқдордаги моддий ёки моддий бўлмаган зарар киради. Моддий зарар автомашина, муҳандислик қурилмалари ва бошқа биналарни йўқ қилиш ёки шикаст етказишда, чорва молларининг нобуд бўлиши ва ҳоказоларда ифодаланиши мумкин. Моддий бўлмаган оғир оқибатлар муҳим ҳарбий топшириқлар, жанговар, ҳарбий-ўқув вазифалари ёки бошқа тадбирларнинг барбод бўлишида ифодаланиши мумкин².

Жанговар, махсус ёки транспорт машиналарини бошқариш ёхуд улардан фойдаланиш қоидаларини бузишни унга ўхшаш бошқа жиноятлардан фарқлаш лозим.

ЖК 266-моддасида кўзда тутилган жиноятлардан қаралаётган жиноят объекти билан, объектив томонининг баъзи аломатлари билан ёки субъекти билан фарқланиб туради. **ЖК 298-моддаси** бўйича жиноятнинг объекти Қуrolли Кучларда ўрнатилган жанговар, махсус ёки транспорт машиналаридан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган ҳарбий хизматни ўташ тартиби бўлади, ЖК 266-моддасида кўзда тутилган жиноят эса, ҳаракат хавфсизлиги

ва транспортдан фойдаланишга тажовуз қилади. **ЖК 298-моддасида** кўрсатилган жиноят ҳарбий хизматчи томонидан жанговар, махсус ёки транспорт машинасида содир этилади. Ҳарбий хизматчи томонидан жанговар, махсус ёки транспорт машинаси бўлмаган машинада бошқариш қоидаларини бузиш, худди фуқаровий шахс томонидан жанговар, махсус ёки транспорт машинасида бошқариш қоидаларини бузиш каби, ЖК 266-моддаси таркибининг аломатларига мос келади.

Транспорт воситаларининг техник ҳолати ёки фойдаланилиши учун масъул бўлган шахс томонидан техник носоз ҳолдаги жанговар, махсус ёки транспорт машиналарининг фойдаланишга чиқарилиши, агар бу ЖК 262-моддасида кўрсатилган оқибатларга олиб келган бўлса. (Транспортни таъмирлаш ёки уни фойдаланишга чиқариш қоидаларини бузиш), ЖК 262-моддаси бўйича малакалашни талаб этмайди, чунки содир этилган қилмиш **ЖК 298-моддаси** диспозицияси билан қамраб олинади.

ЖК 298-моддаси ҳарбий машиналарни бошқариш ёхуд улардан фойдаланиш қоидаларини бузишнинг барча эҳтимолӣ оқибатларини, жумладан бир неча шахсларнинг ўлимини кўзда тутди. Шунинг учун бир неча шахсларнинг ўлими каби аломатнинг мавжудлиги содир этилган қилмишни ЖК 262-моддаси бўйича квалификациялашга асос бермайди¹.

Учиш ёки учишга тайёргарлик кўриш қоидаларини бузиш (ЖК 299-моддаси)

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** Қуролли Кучларда ўрнатилган учиш ёки учишга тайёргарлик кўришнинг тартибига ҳамда ҳарбий учиш аппаратларидан фойдаланиш қоидаларига риоя этилишини таъминлайдиган ижтимоӣ муносабатлар бўлади. **Қўшимча бевосита объект** – фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи, Қуролли Кучлар мулкисининг хавфсизлигини таъминлайдиган ижтимоӣ муносабатлардир.

Ушбу жиноятнинг **предмети** деб учиш аппаратлари тан олинади.

Учиш аппаратларига Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларига тегишли бўлган самолётлар, вертолётлар, планерлар ва уларнинг мақсадидан қатъи назар бошқа инсон томонидан бошқариладиган учиш аппаратлари (жанговар, разведка, транспорт учиш аппаратлари), шунингдек, учувчисиз учадиган самолётлар ва планерлар киради.

Объектив жиҳатдан ЖК 299-моддасида кўзда тутилган жиноят ҳалокат юз беришига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган учиш ёки учишга тайёргарлик кўриш қоидаларини, шунингдек, учиш аппаратларидан фойдаланиш қоидаларини бузишда ифодаланади.

Ушбу модда бланкет диспозицияли. Ҳар бир алоҳида ҳолатда учиш қоидаларининг, шунингдек, учиш аппаратларидан фойдаланиш қоидаларининг қайси банди бузилганлиги ҳамда ушбу бузиш ва ҳалокат ёки бошқа оғир оқибатлар шаклидаги юз берган оқибатлар ўртасида сабабий боғланишни аниқлаш лозим бўлади.

Учишларни бажариш тартиби, шунингдек, ҳарбий учиш аппаратларидан фойдаланишнинг қоидалари ҳам умумфуқаровий, ҳам махсус ҳарбий қўлланувчи турли меъёрий ҳужжатлар (бошқариш техникаси, ҳарбий авиация хизматларининг муҳандислик-авиация, штурманлик, навигация, метеорологик ва бошқа турлари масалалари бўйича буйруқлар, қўлланмалар, йўриқномалар) билан батафсил белгилаб берилган.

Учиш деб, двигателларни учиб кетиш учун ишга туширишдан бошлаб, қўнишдан кейин двигателларни тўхтатиш билан тугалланадиган вақт даври ҳисобланади.

Шунинг учун ушбу жиноят учун жавобгарлик, фақат учиш апаратыни ҳавода бошқариш вақтида ёки кўтарилиш-қўниш йўлагидаги ҳаракат чоғида – кўтарилиш ёки қўнгандан сўнг двигатель тўхташигача бўлган вақтда учиш апаратыни бошқариш қоидаларини бузиш, шунингдек, машинани ва экипажни учиш олдидан тайёрлаш қоидаларини бузгандагина юзага келиши мумкин. Машинанинг ҳавога кўтарилиши ёки қўниши билан боғлиқ бўлмаган ҳодисалар ушбу модда билан жавобгарликка тортишга асос бўла олмайди ва бошқа жиноят таркибини ташкил этиши мумкин¹.

Учиш қоидаларини бузиш учувчи томонидан учиш апаратининг учиб кетиши, учиши ва қўниши пайтида учишни бошқаришнинг белгиланган қоидаларини бажармаслик ёки тегишлича бажармаслигидир. Учиш қоидаларини бузиш учишни бошқариш техникасида, ориентирларни ёки йўл бошқарувини йўқотиб қўйишда, пикедан чиқишнинг кечикишида, жойига етмай ёки ундан ошиб кетиб ерга қўнишда, охиригача чиқарилмаган шасси билан ерга қўнишда, қўниш учун пасайиш тезлигидан ортиқ тезлик билан ҳаракатланишда ва ҳоказолардаги хатолар билан боғлиқ бўлиши мумкин.

Учишга тайёргарлик кўриш қоидаларини бузиш экипаж аъзоларининг учишга тайёргарлик кўриш ва учишга йўл қўйилиши қоидаларини бажармаслик ёки машинанинг ўзини учишга тайёрлашнинг қоидаларини бузиш билан боғлиқ бўлади (касал учувчининг учиши, тиббий кўрикдан ўтмаслик, учиш апаратига ишлатишга яроқсиз бўлган ёнилғи ёки фойдаланиш суюқликларини қўйиш, учиш апаратига тегишлича бўлмаган техник хизмат кўрсатилиши, айрим тугунлар ва агрегатларни сифатсиз таъмирлаш ва ҳоказо)².

Учиш апаратидан фойдаланиш деб, ундан мақсадига кўра фойдаланиш тушунилади. Фойдаланиш тушунчаси билан, шунингдек, учиш апаратларининг авариясиз ишлаб туришини таъминлайдиган тизимлар ва агрегатлардан мақсадига кўра фойдаланиш ҳам қамраб олинади.

Учиш апаратидан фойдаланиш – унинг учиши ёки учишга тайёргарлик тушунчасига қараганда кенгроқ тушунчадир. Агар учиш жараёни ундан фойдаланишдан ажралмас бўлса., у ҳолда ундан фойдаланиш ҳам учиш даврида, ҳам ундан ташқарида содир бўлиши мумкин (масалан, самолётнинг ангарда туриш даврида, вертолётнинг учишдан кейинги хизмат кўрсатиш даврида ва ҳоказо).

Фойдаланиш қоидаларини бузиш, масалан, керакли қўшимча тайёргарликдан ўтмаган шахсларнинг бошқаришга қўйилишини, учиш апаратидан мақсадсиз фойдаланишни, самолётда юкни нотўғри жойлаштириш, учиш хавфсизлигини таъминлайдиган тугунлар ва механизмларга техник хизмат кўрсатиш талабларидан чекиниш ва учиш апаратларидан фойдаланишнинг хавфсиз шароитларини таъминлайдиган ундан фойдаланиш тартибининг бошқа бузилишларини ўз ичига олади.

Жинойат ҳалокат ёки бошқа оғир оқибатлар шаклидаги оқибатлар юзага келган пайтидан бошлаб **туғалланган** деб ҳисобланади.

Ҳалокат деганда, ҳаракатланаётган учиш апаратининг унда учаётган экипаж аъзоларидан, кўчирилаётган бўлинма шахсий таркибидан ёки ҳаво кемасида бўлган бошқа шахслардан бирортасининг ҳалок бўлишига сабаб бўлган бузилиши ёки шикастланиши тушунилади.

Бошқа оғир оқибатларга қуйидагилар кириши мумкин: ҳаво кемасида бўлган шахсларнинг баданига оғир шикаст етказилиши; учиш апаратининг ерга қулаб тушиши ёки мажбуран қўниши натижасида ердаги одамларнинг ҳалок бўлиши ёки уларнинг баданига оғир шикаст етказилиши; авария, яъни самолётга унинг тўла яроқсиз ҳолга келишига сабаб бўлган даражада шикаст етказилиши; машиналарнинг уларни таъмирлаш учун анчагина моддий харажатлар талаб қиладиган даражада бузилиши; ҳаво кемасининг ҳалокати, қулаши ёки мажбуран қўниши чоғида давлат, шунингдек, ҳарбий мулкнинг ёки шахсий мулкнинг nobуд бўлиши ёки уларга катта миқдорда зарар етказилиши¹.

Тергов ва суд органлари ҳар бир аниқ ҳолатда ушбу воқеа ва юз берган оқибатлар ўртасидаги сабаб-оқибат боғланиши мавжудлигини аниқлаши лозим, акс ҳолда содир этилган қилмишда ушбу жиноят таркибининг борлигини таъкидлаш мумкин эмас.

Жиноятнинг **субъектив томони** эҳтиётсизлик шаклидаги айби билан ифодаланади. Учиш ёки учишга тайёргарлик кўриш қоидаларини бузишга йўл қўйган шахс оғир оқибатлар юз бериши мумкинлигини олдиндан кўра олади, лекин асоссиз ҳолда ушбу оқибатлар юз бермайди, деб ҳисоблайди ёки уларни олдиндан кўра олиши лозим ва мумкин эди.

Содир этилган қилмишни ЖК ушбу моддаси бўйича квалификациялаш учун жиноятни содир этиш мотиви аҳамиятга эга эмас.

ЖК 299-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** – зиммасига учиш ёки учишга тайёргарлик кўришни таъминлашга оид махсус вазифа юклатилган ҳарбий хизматчилар бўлишлари мумкин. Учиш раҳбари, ҳаво кемасининг қўмондони, учувчи, борт муҳандиси, штурман ва бошқалар ҳам жавобгарликка тортилишлари мумкин¹.

Кемани бошқариш қоидаларини бузиш (ЖК 300-моддаси)

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** Куролли Кучларда ўрнатилган кемани бошқаришнинг тартибини ҳамда ҳарбий кемалардан фойдаланиш қоидаларини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар бўлади. **Қўшимча бевосита объект** – фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи, Куролли Кучлар мулкнинг хавфсизлигини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлардир.

Ушбу жиноятнинг **предмети** фақат ҳарбий кемалар, яъни Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий Денгиз флоти кема таркибининг кемалари бўлиши мумкин. Булар жанговар ва қоровул кемалари, махсус мақсадли сузиш воситалари, катерлар ва бошқалар бўлиши мумкин.

Объектив жиҳатдан ЖК 300-моддасида кўзда тутилган жиноят кеманинг ҳалокатга учрашига ёки жиддий шикастланишига, одамлар ҳалок бўлишига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган кемани бошқариш қоидаларини бузишда ифодаланади.

Ушбу модда бланкет диспозициялидир. Жиноий жавобгарлик юз бериши учун кемани бошқариш қоидаларининг бузилишини ҳамда ушбу қоида бузиш билан кеманинг ҳалокатга учраши ёки жиддий шикастланиши, одамлар ҳалок бўлиши ёки бошқа оғир оқибатлар ўртасида сабабий боғланишни аниқлаш лозим бўлади.

Кемани бошқариш кемани сузиш пайтида бевосита бошқаришни, кеманинг курси ва тезлигини аниқлаш, унинг манзилини аниқлаш, маневрларни амалга ошириш, буксирга олиш, тўкнашишнинг олдини олиш чораларини кўриш, об-ҳаво ўзгариши ҳолатида хавфсизлик чораларини кўриш ва ҳоказо, яъни Кема устави, махсус қўлланмалар, йўриқномалар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар билан белгиланган сув кемасини бошқаришнинг маълум қоидаларини ўз ичига олади.

Кемани бошқариш қоидаларини бузиш, масалан, кема бошлиғининг чуқурликларни мунтазам ўлчаб бориш ёхуд дарёнинг тор жойида ёки қирғоққа яқин жойда сузиш тезлигини камайтириш чораларини кўрмасликда ифодаланиши мумкин.

Фақат қонунда белгиланган оғир оқибатларга, яъни кеманинг ҳалокатга учраши, унинг жиддий шикастланиши, одамлар ҳалок бўлиши ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган кема бошқариш қоидаларининг бузилишлари жиноий жавобгарликка сабаб бўлади.

Кеманинг ҳалокатга учраши деб, унинг тўлиқ бузилиши ёки чўктирилиши тушунилади. Кемани тиклаш мумкин бўлмаган ҳолда у ҳалокатга учраган деб тан олинади.

Кемага жиддий шикаст етказилиши деб, кемага капитал таъмирлашни талаб этувчи шикастлар етказилиши тушунилади.

Одамлар ҳалок бўлиши деб, кема командаси икки ва ундан ортиқ аъзосининг ўлими тушунилади.

Бошқа оғир оқибатларга қуйидагилар киради: икки ёки ундан ортиқ команда аъзоларига ёки кема йўловчиларига оғир ёки ўртача оғирликдаги тан жароҳатларининг етказилиши, ҳарбий топширикнинг бузилиши, экологик ҳалокат, ўсимликлар, ҳайвонларнинг оммавий ҳалокати ва бошқалар.

Кемани бошқариш қоидаларининг бузилиши кеманинг ҳалокатга учраши ёки жиддий шикастланиши, одамлар ҳалок бўлиши ёки бошқа оғир оқибатлар юзага келган пайтидан бошлаб **туғалланган жиноят** деб ҳисобланади.

Тергов ва суд органлари ҳар бир аниқ ҳолатда ушбу воқеа ва юз берган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаши лозим, акс ҳолда содир этилган қилмишда ушбу жиноят таркибининг борлигини таъкидлаш мумкин эмас.

Субъектив томонидан кемани бошқариш қоидаларини бузиш ҳам қасддан, ҳам эҳтиётсизлик билан бўлиши мумкин. Лекин юз берган оқибатларга нисбатан жиноят субъектининг айби доимо эҳтиётсизлик шаклида ифодаланади (жиноий ўз-ўзига ишониш ёки жиноий бепарволик). Акс ҳолда айбдор шахснинг ЖК бошқа моддалари билан жавобгарлиги (давлатга хоинлик қилиш, мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш ва бошқалар) масаласи қўйилиши мумкин.

Қаралаётган жиноятнинг **субъекти** кемани бошқариш қоидаларини бузган ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин. Бу кеманинг раҳбари, кема раҳбарининг ёрдамчиси, кемани бошқариш, жумладан маневр қилиш вазифаларини бажараётган штурман ва соқчиликдаги зобит бўлиши мумкин.

Ҳокимиятни суиистеъмол қилиш, ҳокимият ваколатидан ташқарига чиқиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги (ЖК 301-моддаси)

иноятнинг **асосий бевосита объекти** Қуролли Кучларда ўрнатилган ҳарбий бошқарув органларининг нормал иш фаолиятини, уларнинг обрўсини, ҳарбий бошлиқлар ва мансабдор шахсларнинг хизмат ваколатларини амалга оширишнинг белгиланган тартибини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар. **Қўшимча бевосита объект** – фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи, ўзгалар мулкнинг дахлсизлигини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлардир.

Мазкур жиноят **объектив томондан** бошлиқ ёки бошқа мансабдор шахснинг ўз ҳокимият ёки хизмат мавқеини суиистеъмол қилиши, ҳокимият ёки хизмат ваколати доирасидан четга чиқиши, шунингдек, ҳокимият ҳаракатсизлиги Қуролли Кучларнинг манфаатларига, ҳарбий хизматчи ёки бошқа фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

«Ҳокимиятни ёки хизмат мавқеини суиистеъмол қилиш — бошлиқ ёки бошқа мансабдор шахснинг қасддан ўз хизмат мавқеидан ҳарбий хизмат манфаатларига зид мақсадларда фойдаланишидир.

Ҳокимиятни ёки хизмат мавқеини суиистеъмол қилиш мансабдор шахс томонидан унинг ўз ваколатларини бузишида ифодаланиши мумкин, аммо бу ҳаракатлар айбдор зиммасига хизмат юзасидан юклатилган у ёки бу муайян ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг бузилиши билан боғлиқ бўлмаслиги ҳам мумкин. Бироқ барча ҳолларда ҳам шахс мазкур хатти-ҳаракатларни, фақат ўзи эгаллаб турган хизмат мавқеига кўра содир этган бўлиши ва бу хатти-ҳаракатлар ўз моҳиятига кўра хизмат бурчига зид бўлиши шарт.

Хизмат манфаатларига хилоф равишда содир этилган деб, хизмат зарурати тақозо этмаган, хизмат бурчи ва мансаб мажбуриятларини бузадиган, қонунлар, ҳарбий низомлар ва қўмондонлик буйруқларига зид бўлган хатти-ҳаракатлар тушунилиши лозим. Бунда хизмат бўйича юклатилган мажбуриятларнинг мансабдор шахс томонидан бузилишини, унга берилган ҳуқуқларнинг суиистеъмол қилинишини, ўз фаолиятида қонун талабларидан четга чиқилишини мақсадга мувофиқлик ёки хизмат зарурияти туфайли қилинган деб оқлаб бўлмайди.

Ҳокимият ёки хизмат ваколатидан ташқарига чиқиш, мансабни суиистеъмол қилишдан фарқли ўлароқ, қўмондон ёки бошқа мансабдор шахснинг ўзига берилган ҳуқуқ ва ваколатлар доирасидан қасддан, очикчасига четга чиқадиган ҳаракатларни содир этишида ифодаланади. **Ҳокимият ёки хизмат ваколатидан ташқарига чиқиш** жумласига мансабдор шахс хизмат юзасидан фақат муайян, аynи вақтда мавжуд бўлмаган ҳоллардагина содир этишга ҳақли бўлган ёки юқори лавозимда турган ёхуд махсус ваколатли шахс содир этиши лозим бўлган ҳаракатлар ҳам киради.

Шахснинг хизмат мавқеи доирасидан четга чиқишда айбдорлиги масаласини ҳал этиш чоғида ҳар доим унинг ваколат доирасини аниқлаб олиш муҳимдир. Ҳарбий мансабдор шахсларнинг ҳуқуқ ва ваколатлари қонунлар, уставлар, низомлар ва қўмондонлик

буйруқларида аниқ белгилаб қўйилган. Айни пайтда шуни эътиборга олиш керакки, мансабдор шахс томонидан қурол ва бошқа жисмоний зўрлик ишлатилиши, агар бу ҳаракатлар унинг томонидан ўз хизмат мажбуриятларини бажариши ва хизмат юзасидан жабрланувчига нисбатан мавжуд ваколатлар доирасидан четга чиқиши билан боғлиқ бўлган ҳоллардагина ҳокимиятни суиистеъмол қилиш деб баҳоланиши мумкин. Жабрланувчи айбдорга тобе ёки айбдор ҳокимият вакили бўлганлиги боис унга қарам бўлган ҳолларда муайян ваколатлар мавжуд бўлиши мумкин. Акс ҳолда шахсга қарши жиноят учун Жиноят кодексининг тегишли моддалари билан жавобгарлик юзага келиши мумкин.

Ҳокимият ҳаракатсизлиги бошлиқ ўз ҳарбий хизмат мажбуриятларига кўра содир қилиши лозим бўлган ҳаракатларни қасддан бажармаганлигида ифодаланади.

Ҳарбий низомилар ҳар бир бошлиқ ўзига берилган ҳокимиятдан ҳарбий хизмат манфаатлари, унга ишониб топширилган қисм (бўлинма)нинг жанговар салоҳиятини ошириш, тартиб ва интизомга қатъий амал қилиш йўлида тўлиқ фойдаланиши кераклигини талаб этади. Бошлиқнинг жиноий ҳаракатсизлиги, муайян шароитда ижтимоий хавфли оқибатларнинг олдини олиш учун қўллаши лозим бўлган чораларни қўллаганлиги ҳарбий хизматга катта зиён етказиши мумкин.

Агар бўлинма қўмондони ўзига тобе шахс бўлинма мулкани ташиш пайтида жанговар ўқларни ўғирлаб, бегона шахсга сотаётганлигини кўра туриб, бунинг олдини олмаса, бу қўмондон жиноий ҳаракатсизлик учун жавобгарликка тортилиши керак.

Бошлиқнинг тобе шахсларга нисбатан уларнинг ноустав ҳаракатларига барҳам бериш учун чора кўрмаслиги ҳам ҳокимият ҳаракатсизлиги деб баҳоланиши лозим.

Ҳокимият ҳаракатсизлиги қасддан қилинадиган хатти-ҳаракат бўлиб, у айнан шу билан хизматга совуққонлик билан қарашдан фарқ қилади. Ҳокимият ҳаракатсизлиги ҳокимият ваколатини суиистеъмол қилишдан шуниси билан фарқ қиладики, бу жиноят бошлиқ фақат ҳокимият ваколати доирасида ва фақат хизмат вазифасига кўра қилиши шарт бўлган ҳаракатни содир этмаслиги шаклида бўлиши мумкин. Шунинг учун ҳам ҳар бир ҳолда бажарилмай қолган ҳаракатларни содир этиш мазкур мансабдор шахснинг ваколатига кириш-кирмаслиги ва бунинг учун унда етарли имконият бўлган-бўлмаганлиги аниқланиши зарур»¹.

Ўрганилаётган жиноят таркиби Қуролли Кучларнинг манфаатларига, ҳарбий хизматчи ёки бошқа фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқладиган манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилиши шаклидаги жиноий оқибатлар юз берган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади. Ҳокимиятни суиистеъмол қилиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги ҳамда юз берган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш жиноят объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади.

Мансабдорлик жиноятига хос жиноий оқибат жиддий зарар бўлиб, у ўз хусусияти ва кўламига кўра кўп миқдорни ташкил этади. Жиддий зарар Қуролли Кучлар, алоҳида хизматчилар ва бошқа шахсларга етказилиши ва турлича, ҳам моддий, ҳам моддий бўлмаган муайян тусда намоён бўлиши мумкин. Жиноят **тугалланган** деб тан оlinиши учун зарар амалда етказилган бўлиши шарт.

«Мансабдорлик жиноятига хос жиноий оқибат **жиддий зарар** бўлиб, у ўз хусусияти ва кўламига кўра кўп миқдорни ташкил этади. Жиддий зарар Қуролли Кучлар, алоҳида хизматчилар ва бошқа шахсларга етказилиши ва турлича, ҳам моддий, ҳам моддий бўлмаган муайян тусда намоён бўлиши мумкин. Жиноят тугалланган деб тан оlinиши учун зарар амалда етказилган бўлиши шарт.

Жиддий зарар сифатида, жумладан, содир этилган жиноят туфайли бўлинмада (қисмда) ҳарбий интизомга путур етиши, жанговар топшириқнинг, ўқув отишмаларининг, ишларнинг барбод бўлиши, ҳарбий мулкка зиён етказиш ёки уни йўқ қилиш, жиддий моддий зарар етказиш, ҳарбий хизматчилар ва бошқа шахсларнинг шахсий ёки мулкый ҳуқуқларининг бузилиши кабилар тан оlinади. Жиддий зарар тушунчаси ўз ичига ҳокимият ёки хизмат ваколати доирасидан четга чиқиш жинояти учун хос бўлган жабрланувчининг ҳаёти ва соғлиғига етказилган зарарни ҳам олади. Қасддан одам ўлдириш ёки

қасддан баданга оғир шикаст етказиш сифатида етказилган зарар ҳокимият ёки хизмат ваколатидан четга чиқиш жинояти аломатларидан ташқарига чиқади ва оғирроқ жиноят сифатида мустақил тавсифлашни тақозо этади»¹.

Субъектив томондан ҳокимият ёки хизмат мавқеини суиистеъмол қилиш, ҳокимият ёки хизмат ваколати доирасидан четга чиқиш, шунингдек, ҳокимият ҳаракатсизлиги – **қасддан** содир этиладиган жиноятлардир. Айбдор шахс унинг хизмат ваколатларидан фойдаланиб содир этган ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) ҳарбий хизмат манфаатларига зид келишини англаб етади ва айнан шундай иш тутишни истайди ёки ўз ҳаракатларининг шундай турда эканлигига бепарво қарайди.

Айбдор шахснинг жиноят оқибатларига – қонунга кўра жиноят таркибининг зарурий белгиларидан бири бўлган жиддий зиёнга муносабати ҳам қасд қилиш, ҳам эҳтиётсизлик шаклида ифодаланиши мумкин.

Жиноятни содир этиш **мотиви** ва **мақсади** уни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга бўлмайди.

ЖК 301-моддасида кўзда тутилган жиноятнинг **субъекти** мансабдор шахс бўлган ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

«Ҳарбий мансабдорлик жиноятлари ҳарбий бошқарув органларининг Қуролли Кучлар салоҳиятини мустаҳкамлаш манфаатларига мос келувчи, тўғри фаолиятига, ҳарбий бошлиқ ва мансабдор шахслар учун белгиланган хизмат вазифаларини амалга ошириш тартибига тажовуз қилади.

Ҳарбий мансабдорлик жиноятларининг субъектлари ҳарбий бошлиқлар ва бошқа мансабдор шахслар бўлиши мумкин. Ички хизмат Низомига мувофиқ бошлиқ хизмат мавқеи (лавозими)га ва ҳарбий унвонига кўра бўлиши мумкин. Ҳарбий мансабдор шахсларнинг намунавий рўйхатлари Ички хизмат Низомида, Интизомий Низомда, Гарнизон ва қоровул хизмати Низомида ва бошқа ҳуқуқий актларда келтирилган.

Бошқа ҳарбий хизматчилар ҳам, агар улар бошлиқ бўлмай туриб, муайян ташкилий-фармойиш бериш ёки маъмурий-хўжалик вазифаларини бажариш билан боғлиқ бўлган лавозимларни доимий ёки вақтинча эгаллаб турса ёки бу вазифаларни қўмондонликнинг махсус фармойиши бўйича бажарса, мансабдор шахс бўлиши мумкин. Ушбу вазифаларни бажариш учун ҳарбий хизматчиларга юридик аҳамиятга эга ҳаракатлар содир эта олиши билан боғлиқ тегишли ваколатлар берилади.

Ҳарбий мансабдорлик жиноятларининг ижрочилари фақат бошлиқлар ва мансабдор шахслар, иштирокчилари эса бошқа шахслар ҳам бўлиши мумкин.

Ҳарбий мансабдорлик жиноятларининг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, уни содир этишдан келиб чиқадиган ижтимоий хавфли оқибатлар, баъзан, айбдор томонидан бевосита эмас, балки хизмат бўйича унга тобе шахслардан фойдаланиш, уларга ноқонуний буйруқ бериш орқали етказилиши мумкин. Бундай буйруқни қасддан берган мансабдор шахс ноқонуний буйруқни ижро этиш натижасида келиб чиққан оқибатлар учун жавоб беради. Бундай ҳолда унинг хатти-ҳаракати шахсан ўзи содир этгани сингари мансабдорлик жинояти сифатида, агар оқибатларнинг ўзи мустақил жиноятни ташкил этса, қилмишлар мажмуи билан тавсифланиши лозим.

Мансабдор шахснинг нотўғри ҳаракатлари билан у содир этган жиноят оқибатлари ўртасида сабабий боғланиш борлиги аниқланган бўлиши керак»¹.

Агар ҳокимият ёки хизмат мавқеини суиистеъмол қилиш, ҳокимият ёки хизмат ваколати доирасидан четга чиқиш, шунингдек, ҳокимият ҳаракатсизлиги ўртача оғирликдаги ёки оғир тан жароҳатларини етказиш билан бирга содир этилган бўлса., айбдор шахснинг ҳаракатлари **ЖК 301-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилинади.

ЖК 301-моддаси 3-қисмида:

а) одам ўлишига;

б) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган қилмишлар учун жавобгарлик кўзда тутилган.

ЖК 301-моддаси 3-қисми «б» банди маъносидаги **бошқа оғир оқибатлар** деганда, икки ёки ундан ортиқ шахснинг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши, одамлар ўлими, ҳалокатлар ва бошқалар тушунилиши лозим.

Ҳокимият ёки хизмат мавқеини суниистеъмол қилиш, жанговар вазиятда содир этилган ҳокимият ёки хизмат ваколати доирасидан четга чиқиш, шунингдек, ҳокимият ҳаракатсизлиги мансабдор шахс бўлган ҳарбий хизматчининг **ЖК 301-моддаси 4-қисми** бўйича жавобгарликка тортилишига олиб келади.

Хизматга совуққонлик билан қараш (ЖК 302-моддаси)

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** мансабдор шахс бўлган ҳарбий хизматчининг ўзига юклатилган вазифаларини бажаришининг белгиланган тартибини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар бўлади. **Қўшимча бевосита объект** бу ерда фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи, ўзгалар мулкнинг дахлсизлигини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлардир.

ЖК 302-моддасида кўзда тутилган жиноятнинг **объектив томони** бошлиқ ёки бошқа мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифаларига нисбатан пала-партиш ёки виждонсизларча муносабатда бўлиши туфайли бу вазифаларни бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги кўп миқдорда зарар етказилишига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлишида ифодаланади.

Хизматга совуққонлик билан қараш мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифаларига нисбатан пала-партиш ёки виждонсизларча муносабатда бўлиши туфайли бу вазифаларни бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлигидан иборат.

«**Мажбуриятларни лозим даражада бажармаслик** уларнинг юзаки, иштиёқсиз, эътиборсизлик билан, ўйламасдан ва керакли ғайрат, ташаббуссиз бажарилишида намоён бўлади. Бу кўринишдаги совуққонлик ҳарбий мансабдор шахснинг унга ишониб топширилган ҳарбий мулкка лоқайд муносабатда бўлиши оқибатида мазкур мулкнинг нобуд бўлиши ёки унга шикаст етиши, моддий бойликлардан фойдаланишда ҳисоб-китоб ва назоратнинг етарлича бўлмаганлиги ёки уларни сақлаш ёмон ташкил этилганлиги сабабли талон-торож ёки камомад келиб чиқиши, қўмондон бўлинмада ҳарбий тартиб ўрнатиш учун тегишли чора-тадбирлар кўрмаганлиги туфайли тобе шахслар томонидан интизомнинг қўпол бузилиши ёки қўмондонлик берган топшириқларнинг бажарилиши барбод бўлиши кабиларда намоён бўлади.

Совуққонлик мансабдорлик жинояти бўлиб, мансабдор шахс томонидан бажарилмаган ёки лозим даражада бажарилмаган ҳаракатлар унинг хизмат ваколатига тегишли бўлишини, лавозими бўйича унинг зиммасига юклатилган мажбуриятлар доирасига кирган бўлишини тақозо этади.

Мансабдор шахс у ёки бу мажбуриятларни ўз хизмат бурчи туфайли бажариши нафақат шарт бўлган, балки уни лозим даражада бажариши мумкин ва бунинг учун реал имкониятга эга бўлган ҳолдагина совуққонлик учун жавобгарликка тортилиши мумкин. Агар мансабдор шахс ўз хизмат вазифаларини лозим даражада амалга ошириш учун етарли имкониятга эга бўлмаган шароитга тушиб қолган бўлса., совуққонлик учун жавобгарлик истисно этилади».

Кўриб чиқиладиган мазкур жиноят кўп миқдорда зарар ёки бошқа оғир оқибатлар юз берган пайтдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади. Хизматга совуққонлик билан қараш ҳамда юз берган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш жиноят объектив томонининг зарурий белгиси бўлади.

Фуқароларнинг соғлиғига зарар етказилиши шахсга қарши жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутувчи ЖК тегишли моддалари билан жиноятлар жами тариқасида жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизликнинг жиноий ўз-ўзига ишониш ёки жиноий бепарволик шаклида содир этилади.

Жиноятнинг **субъекти** мансабдор шахс бўлган ҳарбий хизматчи бўлади.

5. СЕМИНАР САВОЛЛАРИ:

1. Бўйсунуш ва ҳарбий шаънга риоя этиш тартибига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
2. Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
3. Ҳарбий мулкни сақлаш ёки ундан фойдаланиш тартибига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
4. Ҳарбий мансабдорлик жиноятларини квалификация қилиш масалалари.

6.КАЗУСЛАР

1-кейс

Ҳарбий қисмнинг ошхонасида муддатли ҳарбий қисмни ўтаётган икки нафар ҳарбий хизматчи бир-бири билан уришиб, муштлашиб кетишди ва улардан бири З. исмли ҳарбий хизматчи иккинчи ҳарбий хизматчини уриб, ўлдириб қўйди.

Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.

З.нинг қилмишини квалификация қилинг.

2-кейс

Туман мудофаа ишлари бўлимидан ҳарбий қисмга жўнаб кетиш пайтида поездда ҳарбий хизматга жўнаб кетаётган икки нафар фуқаро бир-бири билан уришиб, муштлашиб кетишди. Улардан бири Б. иккинчисини уриб, унинг баданига ўртача оғирликдаги шикаст етказган.

Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.

Б.нинг қилмишини квалификация қилинг.

7. МУСТАҚИЛ ЎҚИШ УЧУН АДАБИЁТЛАР:

1. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм. – Т.: ИLM ZIYO, 2006. – 912 б.
2. Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. Махсус қисм. III том: Шахсга қарши жиноятлар. Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар. – Т.: Илм зиё, 2011. – 312 б.